
Hlavní rysy mezinárodní situace po skončení studené války

Jan Eichler, Jiří Šedivý

I. Změna systému mezinárodních vztahů

Ukončení činnosti Varšavské smlouvy v létě roku 1991 a rozpad SSSR na konci téhož roku definitivně potvrdily konec více než čtyřicetiletého období studené války. Tyto hluboké změny mají vliv na vznik zcela nové strategické situace. Přestal fungovat mechanismus „antagonistické kooperace“ supervelmocí, jenž se vyznačoval dvěma základními charakteristikami. Na jedné straně existovalo stále nebezpečí globálního, bipolárního konfliktu, které trvale narůstalo v důsledku nepřetržitě se zvyšujícího množství vojenských nástrojů bezpečnosti, a to zejména jaderných zbraní s odstrašovacím určením. Na druhé straně však tento systém udržoval relativně vysoký stupeň stability uvnitř bloků a rovnováhy mezi nimi.

Tyto převratné proměny vedly k náhlé systémové změně v řadě oblastí a především pak v oblastí mezinárodních vztahů. Téměř ze dne na den přestal fungovat *heterogenní bipolární systém mezinárodních vztahů*¹ a objevila se otázka, čím bude nahrazen. Přitom zánik heterogenního bipolárního systému byl natolik rychlý a nenadálý, že jím byly zaskočeny všechny státy a mezinárodní organizace, včetně NATO a jejich nejvýznamnějších členů. Starý systém mezinárodních vztahů byl překonán, nový však ještě nebyl připraven. Vznikla přechodná situace, která vytvořila a doposud stále ještě obsahuje možnost uplatnění prvků jiných typů systému mezinárodních vztahů, zejména pak systému hierarchizovaného, systému rovnováhy sil, systému multipolárního, univerzálního či systému veta.²

U všech zmiňovaných systémů mezinárodních vztahů se vždy jedná o pomocné, modelové typy, na nichž se shoduje řada odborníků v oblasti klasického pojetí mezinárodních vztahů, zejména pak M. Kaplan, K. Deutsch, R. Rosenkranz, R. Aron, J. Huntzinger a další. Uvedené varianty možného uspořádání mezinárodních vztahů plní metodickou funkci. Lze je chápat jako analyticky pomocné typy, které se nikdy nevyskytují v čisté podobě. Jejich uplatnění na každou etapu vývoje mezinárodních vztahů vyžaduje jistý stupeň zobecnění a zjednodušení.

Nástin názorů na vývoj systému mezinárodních vztahů po skončení studené války je důležitý proto, že ukazují na mimořádnou složitost proměn prostředí, v němž „operuje“ česká zahraniční a bezpečnostní politika. Význam diskuze na toto téma spočívá ve formulování základních otázek, které jsou východiskem každého strategického rozhodování. Jedná se tedy zejména o odpověď na následující otázky: *Kteří jsou hlavní činitelé vlivu na vytváření nového systému mezinárodních vztahů a bezpečnosti? Jaké jsou jejich zájmy a jak se promítají do jejich politiky? Jaké druhy ohrožení pocítují a jak na ně reagují? A dále: Jaké jsou hlavní globální trendy a jaký je jejich vliv na chování států? Nakořik je ještě možné hovořit o suverenitě států? K jakému typu struktury spěje uspořádání mezinárodních vztahů a bezpečnosti? Jakou formu budou mít prvky nového systému: Suverénní státy? Nadnárodní uskupení? Regionální formace? A jaké budou parametry vztahů mezi těmito prvky?*

Od idealismu k realismu

Odpovědi na výše uvedené otázky se různí podle ideových východisek jejich autorů a doby jejich vzniku. Bezprostřední reakcí na konec studené války byla vlna *idealismu*, optimistických očekávání a nadějí. Úvahy o dalším vývoji se nesly ve znamení euforie, vyvolané ukončením konfrontace dvou protikladných společenských systémů. Hovořilo se o nadějích, že po překonání nepřírozeného rozdělení se Evropa sjednotí na základě všeobecně uznávaných liberálnědemokratických hodnot a že se bude moci na tomto základě vyvarovat válek a krizí. Očekával se harmonický vývoj evropského společenství hodnot. Hovořilo se o novém mezinárodním řádu, opírajícím se o dodržování mezinárodního práva a morálky. V prvních měsících po pádu berlínské zdi se v České republice, ale i v Polsku a v Maďarsku hovořilo dokonce o perspektivě souběžného rozpuštění NATO i Varšavské smlouvy.

Širokou diskuzi vzbudila například teze o „konci historie“³ ve smyslu definitivního převládnutí liberální demokracie jako jediné legitimní ideologie. Podle ní konec studené války urychlil další šíření idejí liberální demokracie a prosperující tržní ekonomiky, existujících v tradičních demokraciích. Svět bude rozdělen nikoli podél ideologické linie Západ–Východ, nýbrž hranicí mezi částí „posthistorickou“ (která se bude řídit liberálními ekonomickými zákony) a „historickou“ (v níž budou nadále dominovat tradiční nástroje vojenské moci). Tyto dva světy se budou srážet pouze periferně, a to ve třech problémových bodech: ropa, terorismus, uprchlíci.

Obecně řečeno, postkonfrontační optimismus „konce dějin“ byl odvozován především z přesvědčení, že orientací na evropské společenství liberálních a demokratických hodnot se v krátké době vytvoří spolehlivé předpoklady nejen k odstranění válek a krizí ze starého kontinentu, ale i k jejich předcházení v širším měřítku.

Z optimistického přístupu vycházela i čs. zahraniční politika v období od konce roku 1989 až přibližně do poloviny roku 1991. Důraz byl kladen na inkluzivní (protiblokovou) koncepci kolektivní bezpečnosti v celoevropském měřítku. Té mělo být dosaženo posilováním bezpečnostních seskupení, která i během studené války přesahovala rozměry antagonistických bloků (OSN, KBSE), či organizací s humanitárním zaměřením (Rada Evropy).

Jako příklad nadměrného optimismu té doby lze uvést úvahy Václava Havla, podle nichž měly být již koncem roku 1991 „*položeny základy nového a jednotného »helsinského« bezpečnostního systému, který by dával všem evropským státům jistotu, že se už nemusí jeden druhého bát, protože jsou všechny součástí téhož systému záruk, založeného na principu rovnoprávnosti všech účastníků a povinnosti všech chránit nezávislost kteréhokoli z nich*“.⁴

Vývoj po roce 1990, poznamenaný zejména válkou v Perském zálivu a v bývalé Jugoslávii, destabilizujícími důsledky rozpadu SSSR a růstem aktivit militantního islámu, však naděje idealistů spíše nepotvrdil. Rozpad mnohonárodních států (SSSR a SFRJ) se nepodařilo vyřešit pouze politickými prostředky a vypukly ozbrojené konflikty, které ukázaly, že se ještě nepodařilo vyloučit vojenskou sílu jako nástroj řešení politických problémů. Zvláště válka proti Iráku připomněla přetrvávající důležitost vojenské síly pro řešení mezinárodních krizí. Tato skutečnost se ostatně odrazila i v závěru tehdejšího generálního tajemníka NATO, že „*v případě nutnosti účinného řešení krizí a konfliktů je k neúspěchu odsouzena každá diplomacie, která se nemůže opírat o účinný politicko-vojenský nástroj*“.⁵

Transformovanou tezi „konce dějin“ lze ještě vystopovat i v hypotéze „střetu civilizací“.⁶ Podle ní se „bitevními čarami budoucnosti“ stanou zlomové hranice mezi civilizacemi (definovanými náboženskými tradicemi: západní křesťanství, islám, ortodoxní křesťanství, konfucianismus). Primární zdroje konfliktu nebudou ani ideologické, ani ekonomické, nýbrž kulturní. Střet se bude odehrávat jednak na „mikroúrovni“ – v místech teritoriálního kontaktu mezi civilizacemi, a to formou boje o území, jednak na „makro-

úrovni“ – mezi „národními státy“ jednotlivých civilizací, formou konkurenčního zvyšování relativní vojenské a hospodářské moci a boje o kontrolu mezinárodních institucí. Důrazem na boj o moc a na přetrvání „národního státu“ jako hlavního činitele mezinárodních vztahů byla převodně idealistická, optimistická teze „konce dějin“ přenesena na ideovou půdu *realismu*.

Realisté zaujímali po skončení studené války spíše zdrženlivější stanoviska a orientovali se především na hledání takového modelu evropské bezpečnosti, který by využil tradičních, existujících západních institucí.

Ti nejpesimističtější z realistů předvídají „globální balkanizaci“,⁷ k níž dojde v důsledku souběhu hluboké morální, demografické a institucionální krize Západu a prohlubování relativní bídy v oblastech Jihu, kde populační růst převyšuje růst výroby a hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele. Ekologické hrozby a katastrofy společně s vyčerpáváním neobnovitelných přírodních zdrojů tuto krizi dále zhoršují. Na Evropu se soustřeďuje hypotéza „návratu do budoucnosti“,⁸ která předpovídá návrat agresivního nacionalismu na celý kontinent, tedy i do jeho západní části, odmítá liberální teorii přirozené mírumilovnosti demokracií a předvídá oslabení kooperativních struktur poválečné evropské integrace. Jako řešení navrhuje „kontrolovanou proliferaci“ jaderných zbraní v Evropě (zejména nuklearizaci Německa), udržení americké přítomnosti a návrat k tradičním mechanismům rovnováhy moci a jaderného odstrašování.

Návrat k mechanismu rovnováhy moci je častým tématem úvah realistů. Podle některých názorů má být nastolen v globálním měřítku.⁹ Tradiční systém rovnováhy moci mezi suverénními státy bude nahrazen vyvažováním mezi většími ekonomicko-politickými uskupeními, která se vytvářejí kolem několika mocenských center: Evropa, USA, Čína, Japonsko a případně Indie. Tento systém „globální multipolarity“ v sobě sice skrývá konfliktní potenciál, ale dokáží-li v něm USA hrát roli „balancéra“ (podobně jako Velká Británie v 18. a 19. století vůči evropskému systému), nemusejí být konflikty mezi jednotlivými mocenskými bloky nutně řešeny silou. USA se budou muset této roli ujmout v každém případě. Vlivem poklesu jejich relativní moci nemohou již dominovat systému mezinárodních vztahů. Vlivem rostoucí interdependence se však ani nemohou od systému izolovat. Tato pro Spojené státy historicky bezprecedentní situace je předurčuje k roli „balancéra“.

Základní determinanty dalšího vývoje

Pro další vývoj systému mezinárodních vztahů budou mít určující vliv zejména následující obecné skutečnosti:

– I když zanikla hrozba globální konfrontace, možnosti mírového řešení mezinárodních a mezistátních problémů či napětí nejsou zatím natrvalo zajištěny, mohou být kdykoli zpochybněny nebo i ohroženy.

– Hlavním rizikem pro mír a stabilitu v Evropě jsou dnes především regionální konflikty, které mohou ohrozit očekávaný vývoj směrem k mezinárodní stabilitě v Evropě a v jejích regionech.

– Mezinárodní bezpečnost, stejně jako bezpečnost jednotlivých států je a bude stále více ohrožována hrozbami nevojenského charakteru, i když nelze zapomínat ani na skutečnost, že narůstá počet států, jež z hlediska vojenské síly (včetně přístupu k jaderným technologiím) nabývají rozměru regionálních mocností (Indie, Pákistán, Izrael, Írán, Irák).

– Nejpevnějším a nejvýznamnějším činitelem mezinárodní bezpečnosti nejen ve světovém, ale i evropském měřítku jsou a budou Spojené státy, za nimiž následuje Evropská unie a ve světovém měřítku rovněž Japonsko a Čína. I přes vnitřní nestabilitu a hospodářské problémy zůstává Rusko jedním z klíčových činitelů mezinárodních vztahů a bezpečnosti.

Charakter bezpečnostní situace postkonfrontačního období

Pro současnou bezpečnostní situaci je charakteristické výrazné oslabení hrozby globálního konfliktu. Řada západních odborníků i politických a vojenských činitelů vyslovuje přesvědčení, že jde o jev dlouhodobějšího charakteru. Stinnou stránkou této přínosné změny je skutečnost, že konec studené války na jedné straně snížil mezinárodní napětí, na druhé straně však zároveň vytvořil i nové nejistoty a nová rizika, jež mohou přerůst v nový druh krizí. Evropské společenství ani jeho instituce nebyly připraveny zvládnout řešení takových krizí.

Dvě protichůdné tendence

Nejistoty a rizika postkonfrontačního období vyplývají především z toho, že svět se dnes ocitá pod tlakem dvou protichůdných tendencí: vzrůstající integrace a zároveň i určité destrukuralizace.

Integrační tendence je typická především pro západní Evropu, kde se projevuje upevněním ekonomické spolupráce a v bezpečnostní oblasti pak úsilím o přechod z roviny programové platformy nazvané Společná zahraniční a bezpečnostní politika (Maastricht 1992) do konkrétnější roviny evropské obranné identity. Nejvíce se přitom angažuje SRN (jejíž díl zodpovědnosti za mezinárodní stabilitu a bezpečnost po skončení studené války výrazně vzrostl), Velká Británie a Francie, narůstá podíl Itálie, Španělska a zemí Beneluxu. Mezi integračními institucemi narůstá aktivita a význam Západoevropské unie, „jež hraje určující roli v úsilí o to, aby evropská organizace nabyla skutečné vojenské věrohodnosti“.¹⁰

Naproti tomu *tendence dezintegrace* (destrukuralizace či fragmentace) jsou typické především pro instituce a státní jednotky bývalého východního bloku. V jejich důsledku se v Evropě vytvořilo poměrně rozsáhlé pásmo nestability a nejistoty, jež začíná na pobřeží Jadranu, pokračuje směrem na východ přes Ukrajinu, Rusko a dále až do Střední Asie.

Obecně řečeno, s koncem studené války vstoupila Evropa do období mnohorozměrné transformace, která je charakterizována komplexní asymetrií. Na jedné straně jsme svědky dezintegrace institucí a státních jednotek bývalého východního bloku, na druhé straně dochází k „zahušťování“ integračního procesu v oblasti bývalého západního bloku (znovusjednocení Německa, dosažení jednotného vnitřního trhu v roce 1992, vznik Evropské unie). Tedy zatímco geopolitické těžiště Evropy se posunulo východním směrem, instituční těžiště zůstává pevně ukotveno na západě kontinentu. Tzv. „návrat do Evropy“ lze také interpretovat jako snahu o zrušení napětí mezi geopolitickou a instituční realitou, a to integrací zemí bývalého východního bloku do západních struktur.

II. Rizika postkonfrontačního období

Rozptyl moci – rozptyl rizik

Rozpad bipolárního systému a dezintegrace bývalého východního bloku, oboje doprovázené „rozptylem moci“,¹¹ vedly k vytvoření „nového strategického prostředí“, které lze obecně charakterizovat následujícími posuny:

- 1) Zmizelo nebezpečí masové konfrontace mezi Východem a Západem.
- 2) „Rozptyl moci“ vede i k rozptylu ohrožení. Objevují se nová četnější rizika nižších řádů, u nichž je složitější analyzovat jejich podstatu a předpovědět osu jejich působení.
- 3) Klesá pravděpodobnost výskytu přímé plánovité teritoriální agrese mezi státy. Naopak vzrostl potenciál nepřímého ohrožení v důsledku komplexu ekonomických, sociálních, politických a národnostních obtíží a konfliktů v transformujících se zemích. (V roce 1993 došlo ve světě ke 22 válečným konfliktům, z nichž ani jeden nelze považovat za „tradiční válku“ mezi státy.)¹²

4) Roste vliv transnacionálních faktorů, které nerespektují státní hranice a vymykají se kompetenci a pravomoci vlád suverénních států.¹³

Jde tedy o strategické prostředí s výskytem rizik mnoha druhů, rozměrů a stupňů nebezpečnosti. Vzhledem k dynamice a rozmanitosti vývoje ve světě, v Evropě, v jejich regionech nebo i v jednotlivých zemích není snadné stanovit pořadí, aktuálnost a význam těchto rizik.

Z hlediska evropské bezpečnosti jsou za nejzávažnější považována zejména následující rizika:¹⁴

– *Neustále se prohlubující asymetrie ve vývoji mezi Severem a Jihem*, jež by podle názorů řady odborníků mohla vyústit i v konflikt. Znepokojení způsobuje skutečnost, že ve vyspělých zemích dnes žije pouze 16 % světové populace a tento podíl se stále snižuje. Zdrojem napětí, jež by mohlo přerůst i v krizi, je také stav, kdy pětina nejbohatších zemí světa spotřebovává 82 % světových příjmů, zatímco pětina nejchudších zemí je odkázána pouze na 1 % světových příjmů. Proto v západních zemích neustále sílí obavy z dramatických důsledků možného rozdělení zemí světa do tří skupin: bohaté, nárazníkové a chudé.¹⁵

– Dalšími riziky obecného, globálního charakteru jsou ta, která vyplývají z *případné destabilizace* vyvolané vlivem organizovaného zločinu, dále z rizika nezvládnutí globálních problémů (životní prostředí, populační exploze, vyčerpávání neobnovitelných zdrojů). Patří sem i potenciál masové migrace,¹⁶ terorismus a obchod s drogami, nejistota, nepředvídatelnost vývoje, krize demokracie ve smyslu opouštění tradičních hodnot a příklonu k nacionalismu, k populismu a k autoritativním formám vládnutí. K rizikovým faktorům je třeba počítat i jistý nárůst odsředivých tendencí uvnitř demokratického společenství Západu po ztrátě dlouholetého nepřítel, vzájemnou rivalitu, boj o přerozdělení sféry vlivu, ekonomický nacionalismus (který by mohl vyústit až do hegemonistických tendencí), vnitřní destabilizaci aj.

– *Rizika pocházející z Východu*, zejména pak nestabilita v Rusku a na Ukrajině, dále pak pokračování a případná eskalace a rozšíření konfliktu v oblasti bývalé Jugoslávie. Svou roli hraje i ta skutečnost, že celý prostor bývalé Varšavské smlouvy postrádá systém bezpečnostněpolitických smluv. Tím se tato oblast výrazně odlišuje nejen od oblastí NATO, ale i od neutrálních zemí, jejichž statut a nedotknutelnost jsou garantovány mezinárodními smlouvami.

– *Rizika pocházející ze Západu*, jež jsou ve srovnání s výše uvedenými riziky na zcela jiné úrovni. Nehrozí u nich okamžitá či nenadálá nekontrolovatelná nebo nezvládnutelná exploze. Jde spíše o rizika, jež by postupně mohla nepříznivým způsobem měnit bezpečnostní situaci v Evropě, a proto i vnější podmínky bezpečnosti České republiky. Jedná se zejména o ekonomický protekcionismus USA a západoevropských zemí, který by mohl mít negativní dopady na ekonomiku transformujících se států, zdrženlivost zemí NATO v otázce transformace a rozšíření Severoatlantické aliance,¹⁷ nárůst vlivu extremistických sil (včetně těch, jež usilují o zpochybnění platnosti poválečných dohod či o jejich zrušení), jež by mohl vyústit i v návrat k nacionálně orientovaným hodnotám, ke krizi daných států a k oslabení podpory integrace v nich.

– *Rizika chybných strategických rozhodnutí*, jež by mohla vzniknout v důsledku chybných analýz a špatně stanovených východisek. Jde zejména o závažné omyly při analýze a predikci domácího a světového vývoje, nepromyšlenost a nekoordinovanost postupu v zahraniční politice, chyby a omyly při strategickém rozhodování v ekonomice, sociální napětí vzniklé v důsledku chybných rozhodnutí, chybný postup v případě přírodních a ekologických katastrof, nezvládnutí kriminality, národnostních a rasových problémů, podcenění významu vojenských nástrojů bezpečnosti, zejména pak transformace a modernizace armády.

Ze všech výše uváděných rizik tedy vyplývá, že po skončení studené války existuje v Evropě značný potenciál krizí, jež by za jistých okolností mohly přerůst i v ozbrojený konflikt. Tento potenciál krizí zůstává hlavním zdrojem znepokojení pro celou Evropu a zejména pak pro země střední a východní Evropy, včetně České republiky.

Priorita mezinárodního přístupu k bezpečnosti

Výše uvedená rizika charakterizují novou strategickou situaci. Ta je dána zánikem hrozby masové konfrontace a nárůstem významu rizik a potenciálu krizových situací nižšího řádu. Znamená to, že se hlavním zdrojem ohrožení jak pro mezinárodní bezpečnost, tak pro bezpečnost jednotlivých států (zejména států, které patří do stabilnější části světa) namísto dřívější hrozby přímého útoku proti území koalic a států staly právě krize, které by mohly vypuknout zdánlivě daleko, ale nakonec by se mohly rozšířit na celý region či světadíl. Imperativem bezpečnosti a bezpečnostní politiky se proto stává její *mezinárodní charakter a rozměr*.

Postkonfrontační doba vyžaduje, aby všechny státy svou bezpečnostní politiku odvozovaly nikoli od svých národních zájmů, nýbrž naopak od zájmu o stabilitu a bezpečnost celého mezinárodního společenství. Mezinárodní charakter bezpečnosti se přitom odvíjí od obrany společných demokratických hodnot a spočívá na třech základních pilířích, jimiž jsou odstrašování, stabilita a solidarita.

Odstrašování již zdaleka nehraje tak určující a deprimující roli jako v době studené války. Nicméně jeho význam zůstává i v novém mezinárodním kontextu zachován. Tváří v tvář novým rizikům a konfliktům se výrazně snížila účinnost jaderného odstrašování v doposud zažitém pojetí spočívajícím na zbrojním potenciálu supervelmoci.⁸ Nová situace vyžaduje jednak mnohem jemnější metody a podoby odstrašování, jednak zvýraznění jeho mezinárodního rozměru. Velký význam proto získává schopnost mezinárodního společenství demokratických států využívat nevojenských prostředků a nástrojů odstrašování, a to zejména politických, diplomatických a hospodářských.

Stabilita je důležitá především proto, že je základem prevence napětí a konfliktů. Pokud však je omezena pouze na některé státy či regiony, nemůže být trvalá. Linie dotyku mezi stabilními a nestabilními oblastmi se pak stává i linií většího či menšího ohrožení stabilizovaných států. Proto se v doktrinárních dokumentech západoevropských států zdůrazňuje nutnost upevňování a šíření stability.

Solidarita vyžaduje nejen upevňování stabilizujících struktur, nýbrž i vytváření a upevňování sítě vzájemných vztahů, výměn a všech forem spolupráce, jež mají vliv na bezpečnost.

III. Směrem k zvládnání krizí a předcházení konfliktům

V období studené války se jak NATO, tak Varšavská smlouva připravovaly na obranu svého území a všechny své ozbrojené síly vyčleňovaly pro masivní, lineární střet s konkrétním nepřítelem. I přes skutečnost, že Varšavská smlouva již neexistuje, musí se zásadně transformovat i Severoatlantická aliance a s ní i celý systém mezinárodní bezpečnosti. Nová situace vyžaduje takový systém, v němž by se bezpečnostní politika již nevázala především na přípravu k obraně konkrétního území proti předem danému nepříteři. Určující význam má naopak úsilí o předcházení konfliktům, které mohou být více či méně vzdálené, nicméně v sobě mohou skrývat potenciál ohrožení širší mezinárodní stability. Na úspěchu takto koncipované preventivní diplomacie závisí i možnost provedení zásadních strukturálních změn nejvýznamnějších mezinárodních bezpečnostních organizací a v neposlední řadě i možnost jejich rozšíření.

Společné zvládnání krizí a spolupráce při předcházení konfliktům se tak stává jedním ze základních nástrojů k překonávání bariér mezi státy, které ještě nedávno oddělovala železná opona. Spolupráce v této oblasti může výrazně přispět k upevňování základů a zvýrazňování kontur budoucího systému evropské a globální bezpečnosti.

⁸ Výraz bipolární systém mezinárodních vztahů je používán k označení situace, kdy proti sobě stojí dvě koalice států s antagonistickými zájmy a cíli. Pokud jde o koalice se stejným zřízením a systémem hodnot, pak se hovoří o *bipolaritě homogenní*. Tak tomu bylo např. v období před první světovou válkou a v jejím průběhu, kdy proti

sobě stál Trojspolek a Trojdhoda. V případě, že jde o konfrontaci nejen mezi protikladnými zájmy a cíli, nýbrž i mezi rozdílnými společenskými systémy, pak se hovoří o *bipolaritě heterogenní*. Právě období studené války bylo nejvýraznějším příkladem takového systému mezinárodních vztahů. Srov. Aron, R.: *Peace and War*. New York 1966, s. 2.

² *Hierarchizovaný systém* mezinárodních vztahů, často nazývaný rovněž jako hegemonský, se vyznačuje dominantním postavením jednoho státu, který na základě svého systému hodnot určujícím způsobem usměrňuje a ovlivňuje integraci ostatních států.

Systém rovnováhy mocností se vyznačoval tím, že si zpravidla 5–7 států vytvořilo sféry svého vlivu a pak usilovalo o to, aby mezi těmito sférami existovala rovnováha. Po skončení studené války se často hovoří o možnosti postupného ustálení tří až pěti světových center – USA, západní Evropa, Japonsko, případně ještě Rusko a Čína. *Univerzální systém* předpokládá vysoký stupeň politické homogenity mezinárodního společenství a fungování vyspělých integračních mechanismů. Tomuto systému by mohly odpovídat dvě varianty:

Systém veta, někdy též nazývaný jako anarchický, v jehož rámci by každý stát měl možnost blokovat celý systém mezinárodních vztahů. Velká nerovnost mezi stabilními a bohatými státy na straně jedné a státy nevyrovnanými, rozkolísanými a chudými na straně druhé možnost vytvoření takového systému silně omezuje, avšak nevylučuje zcela. Stačí se podívat, jak negativní jsou celoevropské dopady krize v bývalé Jugoslávii, v Čečensku a jinde. V případě prosazení *multipolárního systému* by – na rozdíl od bipolarity – na vývoj mezinárodní politiky působilo větší množství států. Takový systém sice neobsahuje riziko globálního konfliktu nejvyšší intenzity, zato však obsahuje riziko mnoha konfliktů nižší intenzity, jež jsou těžko předvídatelné a velmi nesnadno kontrolovatelné. Pravděpodobnost jeho prosazení je nízká, není však vyloučeno jeho prosazení v krátkých časových obdobích nebo v některých regionech.

Blíže viz Kaplan, M.: *System and Proces*. International Politics, New York 1964. Viz též Deutsch, K., Singer, D.: *Multipolar power system and international stability*. World Politics, avril 1964. Viz rovněž Rosenkrance, R.: *Bipolarity, multipolarity and the future*. Viz též Aron, R.: *Qu' est – ce qu' une théorie des relations internationales?* *Révue française de science politique*, Paris 1967. Viz rovněž Huntzinger, J.: *Introduction aux relations internationales*. Paris 1987.

³ Srov. Fukuyama, F.: *The End of History? The National Interest*, léto 1989, s. 13–18. Viz též Fukuyama, F.: *Zapomeňte na Irák – historie je mrtvá*. *Mezinárodní politika*, 4/1990, s. 21–23.

⁴ Havel, V.: *Projevy*. Praha 1990, s. 120.

⁵ Wörner, M.: *Le role de l'OTAN dans une Europe en mutation*. *Relations internationales et stratégiques*. N. 12 (Hiver 1993), s. 22.

⁶ Viz Huntington, S. P.: *The Clash of Civilizations?* *Foreign Affairs*, léto 1993, s. 22–49.

⁷ Viz Laulan, Y. M.: *La Planete Balkanisée*. Paris 1992.

⁸ Viz Mearsheimer, J. J.: *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*. In: Lynn-Jones, S. M., Miller, S. E. (eds): *The Cold War and After. Prospects for Peace*. The MIT Press, 1993.

⁹ Viz Kissinger, H. A.: *Balance of Power Sustained*. In: Allison, G., Treverton, G. F. (eds): *Rethinking America's Security. Beyond Cold War to New World Order*. The Council of Foreign Relations, New York 1992.

¹⁰ *Livre Blanc sur la Défense*. Paris 1994, s. 35.

¹¹ Zatímco bipolární logika distribuce moci v období studené války vedla k soustředění moci především kolem dvou velmocenských center, rozpad bipolarity urychlil její rozptylování (difuzi) a redistribuci mezi větší množství mocenských center.

¹² Viz PIOOM Newsletter, sv. 6, č. 1, 1994, s. 20–21.

¹³ Srov. např. *The Alliance's Strategic Concept*. NAC Řím, 7.–8. 11. 1991. Viz též NATO Office of Information and Press. Brusel, listopad 1991, 1215/91.

¹⁴ Rizika jsou uváděna podle materiálu: *Bezpečnostní politika České republiky*. Výzkumný projekt. Studijní sešity, 3/1994, ÚMV, Praha 1994.

¹⁵ *Livre Blanc sur la Défense*, cit. dílo, s. 11.

¹⁶ Katastrofické vize z počátku 90. let (emigrační potenciál až 13 milionů lidí z evropské části SSSR) se zatím nepotvrdily. Srov. *Central and Eastern Eurobarometer*. Commission of the EC, Brusel, leden 1992.

¹⁷ To je nezřídka vykládáno i jako bezpečnostněpolitický egoismus, jež by v zemích střední a východní Evropy mohl vyvolat deziluzi s několika variantními možnostmi vyústění: od opětovného návratu k myšlence neutrality přes volání po zrušení armád až po návrat k renacionalizaci bezpečnostní politiky, který by byl zvláště nebezpečný v Rusku a na Ukrajině.

¹⁸ Mnozí odborníci dokonce vyslovují názor, že jaderné odstrašování v tomto pojetí se ve vztahu k novým rizikům stalo naprosto neúčinným a že nemůže poskytovat základnu pro řešení nových krizí.